

ВІДГУК

офіційного опонента

к.і.н., доцента Чернікової Інни Володимирівни

на дисертаційну роботу Ліхолєтова Ярослава Володимировича

«Становлення та розвиток пам'яткоохоронної справи на Харківщині

(1945 р. – поч. ХХІ ст.)»,

представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 032 – Історія та археологія

Актуальність теми.

Одним із факторів, який набуває особливого значення на сучасному етапі державотворення в Україні є збереження культурної спадщини, яка є джерелом ідентичності, свідченням національної історичної пам'яті. Сьогодні важливим напрямом розвитку української історичної науки є активізація краєзнавчих пошуків. Тому всебічне дослідження становлення та розвитку пам'яткоохоронної справи в регіональному контексті є достатньо важливою науковою проблемою, яка розкриває маловідомі сторінки пам'яткоохоронної діяльності та доповнює загальнонаціональний пам'яткознавчий наратив, який є важливою частиною історичної науки.

Проблема охорони пам'яток історії та культури України значною мірою актуалізувалася через широкомасштабну російсько-українську війну, яка ставить під загрозу знищення та руйнації нерухомі об'єкти національної культурної спадщини. Тому тематика дисертаційної роботи Ліхолєтова Ярослава Володимировича, спрямована на вивчення процесів становлення, розвитку та функціонування пам'яткоохоронної справи на Харківщині з 1945 – поч. ХХІ ст., не викликає заперечень щодо її актуальності, а також теоретичного і практичного значення.

У дисертаційній роботі визначені широкі науково-теоретичні й практичні задачі: проаналізовано стан наукової розробки досліджуваного питання, сформульовано та класифіковано ґрунтовну джерельну базу. Список використаних джерел і літератури свідчить про те, що під час роботи було віднайдено й розглянуто

значний обсяг архівних, опублікованих джерел (законодавчі акти та документи органів влади), проаналізовано довідкові видання та матеріали поточного діловодства установ та музейних закладів.

Також дисертантом обґрунтовано методологічні основи дослідження; розкрито передумови формування пам'яткоохоронної справи на Харківщині; визначено основні форми та напрями діяльності Харківської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, окреслено її внесок у пам'яткоохоронну справу України та регіону зокрема; досліджено динаміку підготовки Харківського тому всеукраїнського енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України» та з'ясовано роль цього проєкту у висвітленні та популяризації об'єктів культурної спадщини Харківщини; проаналізовано пам'яткоохоронні процеси у Харківському регіоні у період незалежності України; розкрито основні етапи розвитку охорони культурної спадщини на Харківщині у досліджуваний період.

Дисертаційна робота відповідає науковому напрямку кафедри українознавства, культурології та історії науки Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», виконувалася за планами науково-дослідних робіт відповідно до ініціативної науково-дослідної роботи «Розвиток науки, освіти та культури Слобідської України другої половини XIX ст. – початку XXI ст.» (ДР № 0122U201252).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертаційній роботі.

Основні наукові положення та висновки, наведені в дисертаційній роботі Ліхолетова Ярослава Володимировича, достатньою мірою обґрунтовані як з наукової, так і з теоретичної точки зору. Одночасно підсилені коректним використанням дисертантом архівних, опублікованих джерел, глибоким аналізом наукової літератури з питань охорони пам'яток історії та культури. Проведені автором дисертації дослідження дозволяють сформулювати окремі самостійні твердження про особливості становлення та розвитку державної пам'яткоохоронної справи на Харківщині у визначений хронологічний період.

Структура дисертації Ліхолетова Ярослава Володимировича є логічною, відповідає встановленим меті та завданням дослідження. На окрему увагу заслуговують додатки та авторські тематичні таблиці, які значно посилюють дисертаційне дослідження. Охарактеризовані методологічні основи дисертації дозволили дисертанту всебічно проаналізувати ключові питання в межах означеної теми та сформулювати компетентні висновки. Обґрунтованість наукових положень засвідчено довідками про впровадження.

Достовірність результатів досліджень.

Достовірність отриманих результатів забезпечується публікацією 4-х статей у наукових фахових виданнях України (категорія «Б») та 15-ма матеріалами апробаційного характеру, в яких відображено результати наукового дослідження.

Крім того, достовірність положень дисертаційного дослідження Ліхолетова Ярослава Володимировича обґрунтовується комплексним підходом у вивченні визначеного об'єкта. У дисертації проаналізовано історію становлення та розвиток пам'яткоохоронної системи Харківщини в контексті культурно-історичних процесів України за допомогою використання принципів історизму, наукової об'єктивності, міждисциплінарності та системності.

До основних нових наукових результатів дисертації слід віднести наступне:

- розроблено та обґрунтовано періодизацію етапів пам'яткоохоронної справи на території Харківщини (1945 – поч. XXI ст.);
- з'ясовано форми та напрями роботи органів місцевого самоврядування, громадських та наукових організацій у сфері охорони культурної спадщини;
- досліджено основні етапи підготовки Харківського тому всеукраїнського енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України» та його вагомість у науковому та нормативно-правовому процесі пам'яткоохоронної діяльності;
- поглиблено та доповнено розуміння структурних складових систем: «державна система охорони пам'яток – суспільство», «суспільство – наука», «наука –

громадська діяльність», «громадська діяльність – державна система охорони пам'яток»;

- обґрунтовано важливість застосування міждисциплінарного підходу до осмислення окремих явищ пам'яткоохоронної справи у регіональному аспекті.

Значимість отриманих результатів для науки і практичного використання.

Практична цінність полягає у використанні результатів досліджень:

1) у поточній діяльності Департаменту культури і туризму Харківської обласної державної (військової) адміністрації (м. Харків) – спеціально уповноваженого органу охорони культурної спадщини, що опікується різноманітними питаннями пам'яткоохоронної діяльності в межах Харківської області;

2) у навчальній роботі Харківської державної академії культури (м. Харків): при розробці і впровадженні у навчальний процес факультету культурології та соціальних комунікацій курсів (спецкурсів) з пам'яткоохоронної тематики.

Повнота викладення результатів досліджень в опублікованих працях.

За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 19 наукових праць, з них у фахових наукових виданнях України – 4, а також наукових праць, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації – 15.

Усі представлені публікації одноосібні.

Опубліковані матеріали повністю відображають зміст дисертації та відповідають вимогам пункту 8 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 р. № 44.

Оформлення дисертації відповідає діючим вимогам, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40. Робота виконана в науковому стилі, її зміст викладено в логічній послідовності розв'язування завдань дослідження.

Оцінка змісту дисертаційної роботи

Дисертаційна робота Ліхолетова Ярослава Володимировича складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури, додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, окреслено хронологічні та територіальні межі дослідження, визначено мету і завдання дослідження, а також охарактеризовано методологічну основу дисертації. Подано інформацію щодо наукової новизни та практичного значення одержаних результатів. Наведено інформацію щодо особистого внеску здобувача, а також презентована апробація матеріалів дисертаційного дослідження.

У першому розділі запропоновано якісний аналіз історіографічної та джерельної бази дисертації, а також розглянуто теоретико-методологічні підходи дослідження.

Другий розділ дисертації присвячено передумовам розвитку державної системи охорони культурної спадщини на Харківщині (XIX ст. – 1945 р.), а також детальному аналізу пам'яткоохоронної ситуації в регіоні впродовж 1945 – другої половини 1960-х рр.

Третій розділ розкриває важливі аспекти інституційного та наукового оформлення пам'яткоохоронної справи на території Харківщини впродовж другої половини 1960-х – 1991 рр. Автор детально розглянув становлення та діяльність Харківської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Досліджено передумови виникнення та історія підготовки енциклопедії «Звід пам'яток історії та культури України», зокрема по Харківській області. Проаналізовано розвиток пам'яткоохоронної справи в контексті її нормативно-правового підґрунтя.

У четвертому розділі розкрито основні пам'яткоохоронні процеси регіону впродовж 1991 р. – поч. XXI ст. Досліджено формування сучасної законодавчої бази пам'яткоохоронної справи. Узагальнено основні форми та напрями теоретичної та практичної роботи суб'єктів пам'яткоохоронної діяльності Харківщини. Дисертант вперше впроваджує авторський термін «пам'яткоохоронна мережа», який відображає

сукупність дотичних установ до пам'яткоохоронної діяльності та може бути введений до наукової термінології.

Висновки у дисертаційній роботі сформульовані чітко та відображають результати проведеного дослідження, свідчать про вирішення всіх висунутих у дисертації завдань.

Список використаних джерел і літератури складається з 338 найменувань, що говорить про опрацювання великого обсягу фахової літератури, а також опублікованих і неопублікованих джерел.

Анотація відображає основний зміст дисертації та повною мірою розкриває науково-теоретичні результати та практичну цінність дослідження.

Академічна доброчесність

За результатами аналізу дисертаційної роботи та публікацій автора, у яких висвітлені основні наукові результати дослідження, порушення академічної доброчесності не виявлено. Елементи фальсифікації чи фабрикації тексту в роботі відсутні. У тексті містяться авторські ідеї, і не виявлено використання ідей інших науковців без посилання на їх роботи.

Усі результати, які винесено автором на захист, отримані самостійно і містяться в одноосібних опублікованих роботах.

По дисертаційній роботі можна зробити наступні зауваження:

Суттєвих недоліків у дисертації Ліхолстова Ярослава Володимировича немає, проте, як будь-яка творча праця, наукова робота дисертанта не позбавлена деяких зауважень, запитань чи дискусійних положень, зокрема:

- на нашу думку при вивченні пам'яткоохоронного руху край важливим є дослідження біографій провідних діячів, ентузіастів, краєзнавців, музейних працівників, окремих фахівців, які зробили важливий внесок у цю справу, іноді присвятили все своє життя збереженню пам'яток історії та культури. Зокрема зовсім відсутній життєпис інших відомих пам'яткоохоронців Харківщини: С. А. Бахтіної, Т. М. Борисової, М. Ф. Гетьманця, М. М. Красикова, С. М. Куделко, Д. Г. Макаренка, С. М. Остапенка, В. В. Романовського, Б. А. Шрамко та ін. Дисертаційне

дослідження значно виграло б за наявності такої інформації, хоча б у вигляді додаткової зведеної таблиці. Біографічний метод мав би заповнити історичні лакуни і сприяти відродженню відомих постатей регіонального пам'яткоохоронного руху.

- у дослідженні присутня деяка романтизація діяльності Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Безсумнівно, ця організація та її представники зробили вагомий внесок у пам'яткоохоронну справу, заклали міцний фундамент громадської діяльності на ниві збереження культурної спадщини, встановили міцний зв'язок з тогочасними державними органами влади, які опікувалися питанням охорони та вивчення пам'яток історії та культури. Але дисертант не наводить недоліки організації та діяльності цього товариства, можливі труднощі та складності ефективної роботи в умовах тогочасної ідеології радянського режиму. Цікавим було б виділити вектор роботи з культовими пам'ятками та навести форми комунікації УТОПК з радянськими чиновниками та управлінцями зі збереження та рятування церков, храмів, монастирів.

- варто було б чіткіше продемонструвати, які ініціативи та пропозиції у радянський час висувала громадськість, окремі фахівці у контексті збереження культурної спадщини регіону. Крім державних та освітніх установ, УТОПК, зазначених дисертантом у роботі, великий інтерес до пам'яткоохоронної справи виявляли вчителі сільських шкіл та освітяни міста, окремі фахівці, краєзнавці, учні, відвідувачі музеїв та музейні співробітники. Тим більше, що у висновку до розділу 2 на с. 84 дисертант зазначає: «розкрито, що комплексна діяльність органів місцевого врядування та фахівців на території Харківської області, яка була спрямована на виявлення, дослідження та облік пам'яток, зробило Харківщину флагманом пам'яткоохоронної діяльності в межах тодішньої української держави». Тому варто було б надати більше широкую інформацію про роль недержавних органів у справі збереження культурної спадщини регіону.

- на с. 129 дисертантом визначено, що «функціонування громадських та наукових ініціатив, які існують в унікальному симбіозі з державними органами охорони культурної спадщини, утворили прогресивну систему пам'яткоохоронної діяльності другої половини ХХ ст.». Виникає питання критеріїв цієї прогресивності. Можливо варто вказати на дієвість, замість прогресивності? Було б доцільним

визначити та аргументувати період або періоди найбільшої ефективності пам'яткоохоронців Харківщини з 1945 – поч. ХХІ ст.

- У дослідженні дисертант зробив акцент на державних органах влади та їх ролі у справі збереження культурної спадщини, але громадські ініціативи, міське самоврядування у період Незалежності України також потребує ще детальнішого осмислення і аналізу. Варто було б чіткіше продемонструвати, які пам'яткоохоронні ініціативи та пропозиції органів міського самоврядування мали місце з 1991 р. до початку ХХІ ст., які виходили із погодженого рішення міської влади.

Безсумнівно, висловлені зауваження та побажання жодним чином не применшують ваги дисертаційного дослідження та не впливають на загальну позитивну оцінку виконаної роботи. Дисертація є актуальною і має високу наукову цінність та практичну значущість.

ВИСНОВОК

Дисертаційна робота Ліхолетова Ярослава Володимировича «Становлення та розвиток пам'яткоохоронної справи на Харківщині (1945 р. – поч. ХХІ ст.)» за своїм змістом відповідає спеціальності 032 – Історія та археологія. Дисертація є завершеною науково-дослідною роботою, яка містить чіткі науково-обґрунтовані результати, має наукову новизну, а також дає перспективи для подальших досліджень у напрямку історичного пам'яткознавства.

Високий дослідницький рівень наукової роботи, ґрунтовність використаних дисертантом різних видів джерел, аналіз наукової літератури за темою дослідження, повнота розкриття теми дають підстави вважати, що завдання, які ставив перед собою Ліхолетов Ярослав Володимирович, успішно виконані та втілені в обґрунтованих висновках.

Подана дисертаційна робота «Становлення та розвиток пам'яткоохоронної справи на Харківщині (1945 р. – поч. ХХІ ст.)» Ліхолетова Ярослава Володимировича відповідає спеціальності 032 – «Історія та археологія», відповідає вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, а саме вимогам пунктів 6, 7, 8 і 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти,

наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 р. № 44, а здобувач Ліхолетов Ярослав Володимирович заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – Історія та археологія.

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії України

Харківського національного педагогічного

університету імені Г. С. Сковороди

Інна ЧЕРНІКОВА

